

Teisė žinoti vaisingumo pažinimo kontekste

Jonas JUŠKEVIČIUS

Įžanga

Moksliniai įrodymai leidžia pagrįstai teigti, kad veiksmingumu NŠP „konkurencingas“ konvencinei kontracepcijai, plus ...

- ... šalutinių poveikių absoliutus nebuvimas,
- ... ekonominis patrauklumas,
- ... skirtingai nuo kontracepcijos NŠP metodai taikomi nevaisingumo problemų sprendime.

Jeigu bendrai imant NŠP yra lygiavertis konvencinei kontracepcijai ar kai kuriais požiūriais net pranašesnis, tai:

- Asmenys, prieš priimdami sprendimą šeimos planavimo klausimais, turi teisę gauti nešališką informaciją tiek apie NŠP, tiek apie kontracepciją iš sveikatos priežiūros darbuotojų.
- Valstybės institucijos šeimos planavimo politikoje NŠP metodams privalo skirti deramą nediskriminuojantį dėmesį.

Realybė:

Lietuvoje nėra atliktų tyrimų, kuriais remiantis būtų galima teigti, kad sveikatos priežiūros specialistų žinios vaisingumo pažinimo srityje yra pakankamos arba nepakankamos, kaip dažnai rekomenduoja NSP metodus pacientams.

Kanadoje, kai pacientai kreipiasi šeimos planavimo klausimais, 50% gydytojų iš viso neužsimena pacientams apie NSP; 24% užsimena kaip apie pasirinkimo galimybę, bet su išlygomis; 22% pamini kaip apie tinkamą galimybę tik kai kuriems pacientams ir tik 3% kaip tinkamą galimybę daugumai pacientų

(Choi J., Chan S., Wiebe E., Natural Family Planning: Physicians' Knowledge, Attitudes, and Practice. 2010. J. Obstet. Gynaecol. Can. 32(7):673–678.)

NŠP Lietuvos teisės aktuose

1994 m. priimto Sveikatos sistemos įstatymo 3 str. 23 punktas numatė, kad „**šeimos planavimo** bei genetinio konsultavimo tvarką, **kontracepcijos**, dirbtinio apvaisinimo, vaisiaus saugos, nėštumo nutraukimo, **sterilizavimo** teisinius pagrindus“ nustato tik sveikatinimo veiklos įstatymai.

N.B. turinio požiūriu veiklos „šeimos planavimas“, „kontracepcija“, „sterilizacija“ įstatyme buvo atskirtos viena nuo kitos.

Deja, minėta nuostata 1998 m. gruodžio 1 d. buvo panaikinta

Galiojantis (kol kas) SAM 1996 m. gegužės 10 d. įsakymu Nr. 248 nustato, kad visi moterų konsultacijos gydytojai ir akušerės „privalo organizuoti ir vykdyti sveikatos mokymo darbą“ individualių konsultacijų ar grupinių užsiėmimų pavidalu.

Į privalomą mokymo programą, be kitų dalykų įeina „šeimos planavimas (**natūralus šeimos planavimas, hormoninė kontracepcija ir kitos priemonės**)“.

1996 m. medicinos normos MN 14:1996
"Bendrosios praktikos gydytojas" 7.15.1
punktas iš gydytojo reikalavo **išmanyti**
„normalų menstruacinį ciklą“, „lytinio
gyvenimo higieną“, „šeimos planavimo
metodus, kontracepcijos metodų skyrimo
indikacijas ir kontraindikacijas“.

2005 m. medicinos normos MN 14:2005 "Šeimos gydytojas" 72.1 punktas iš gydytojo reikalauja tik išmanyti „menstruacinio ciklo fiziologiją, lytinio gyvenimo higieną, šeimos planavimą“.

N.B. reikalavimas išmanyti "šeimos planavimo metodus, kontracepcijos metodų skyrimo indikacijas ir kontraindikacijas" eliminuotas

Normos naujovė!: reikalavimas šeimos gydytojams „mokėti [...] kontroliuoti kontraceptinių priemonių naudojimą“

Palyginimui:

2008 m. naujoji medicinos norma MN 64:2008 „Gydytojas akušeris ginekologas“ nustato reikalavimą mokėti „konsultuoti šeimos planavimo klausimais“ (15.7 p.).

N.B. (1) rengiant šią normą nebuvo pasiremta vis dar galiojančiu minėtu 1996 m. įsakymu (žr. normos 3 punktą). Tikėtina, kad SAM turi kitokį „šeimos planavimo“ apibrėžimą.

(2) reikalavimas gydytojui akušeriui ginekologui mokėti „kontroliuoti kontraceptinių priemonių naudojimą“ nenumatytas

Kur dingio NŠP sąvoka?

Jei teisės aktuose nėra teisės žinoti objekto (NŠP), tai ar galima iš vis kalbėti apie tokią teisę vaisingumo pažinimo kontekste?

... platesniame kontekste

Šeimos planavimą Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) apibūdina, kaip asmenų ir porų galimybę numatyti ir turėti vaikų, bei kiek ir kaip dažnai jų turėti

(WHO European Regional Office. Definitions and Indicators in Family Planning, Maternal and Child Health, and Reproductive Health Used in the WHO Regional Office for Europe. Revised March 1999 & January 2001).

Šeimos planavimas istoriškai apėmė dvi metodų grupes: natūralaus (arba vaisingumo pažinimu pagrįsti) šeimos planavimo metodai bei kiti šeimos planavimo metodai, kurie plačiai yra įvardijami kaip kontracepcija.

Paskutinį kartą, mūsų duomenimis, oficialus natūralaus šeimos planavimo apibrėžimas buvo pateiktas 1988 m.

Tai – tai šeimos planavimo metodai, kuriuos taikanti pora vaisingumo pažinimo būdu gautą informaciją panaudoja siekdama nėštumo arba jį atidėdama. (WHO. Natural family planning. A guide to provision services. Geneva: WHO, 1988)

Iki 1988 m. buvo oficialiai pabrėžiama, kad NŠP metodai tai vaisingumo stebėjimu paremti metodai, bet ne kontracepcijos metodai (Fertility Awareness Methods. Report on a WHO Workshop. Jablona, Poland, 26-29 August 1986; Geneva: WHO, 1987; WHO. Natural family planning. A guide to provision services. Geneva: WHO, 1988;).

Taigi, buvo pripažįstama, kad esminis NŠP ir kontracepcijos skirtumas glūdi vertybiniame elemente – lytinio elgesio suvaldyme. Kontracepcijos naudojimo atveju vaisingumo pažinimas ir elgesio kontrolė tampa nereikalingi.

Tačiau, jau 1986 m. PŠO Europos regioninio biuro viduje vyksta doktrininiai pokyčiai NŠP atžvilgiu ir imama raginti* :

- NŠP metodų bendrinį terminą keisti neutralėsniu terminu "vaisingumo pažinimu grįsti metodai", nes a) būdvardis "natūralus" implikuoja, kad kiti metodai, visų pirma kontracepcijos, yra savaime blogi; b) pernelyg didelė konotacija su religija
- siūlyti asmenims NŠP metodus indiferentiškai ir tik kartu su kitais kontracepcijos metodais
- propaguoti NŠP metodų privalumus, tačiau nepabrėžiant kitų metodų neigiamus aspektus
- siūlyti NŠP, kai nėra prieinami kiti metodai ir pan...

*Žr. Fertility Awareness Methods ..., op.cit.

Lygiagrečiai su NŠP metodų terminologine metamorfoze, mokslinėje ir sveikatos politikos praktinėje literatūroje kaip atsvara NŠP metodams įsitvirtina „efektyvios šiuolaikinės kontracepcijos“ terminas.

Šis terminas visų pirma apima hormoninius kontraceptikus (geriamieji kontraceptikai, pleistrai, injekcijos, implantai ir pan.), po to sektų nehormoniniai barjeriniai metodai (prezervatyvai, IUD ir pan.)

Nuo 2001 m. NŠP kaip autonomiškas terminas išnyko iš PSO Europos biuro vartosenos, jo metodai buvo pervardinti į vaisingumo pažinimu grįstus metodus ar periodiniu susilaikymu vaisingumo laikotarpiais.

Savo ruožtu šie pervardinti šeimos planavimo metodai buvo priskirti prie kontracepcijos metodų!!!

Dabartiniame apibrėžime "šeimos planavimas pasiekiamas kontracepcijos, kuri suprantama kaip bet kurie nėštumo prevencijos būdai, [...] pagalba".

(Definitions and Indicators in Family Planing... op. cit.)

PSO politikos ir programiniuose vadovuose, taip vadinamuose šeimos planavimo rekomendacijų „kertiųjų akmenyse“ (*Corner stones of family planning guidance*), NSP metodų veiksmingumas tiesiogiai nekvestionuojamas.

Tačiau (1):

Medical eligibility criteria for contraceptive use (4 leid., 2010) šių metodų aptarimui skiria tik 3 (faktiškai 2) puslapius, nepateikiant nė vienos bibliografinės nuorodos, kai tuo tarpu kitiems kontracepcijos metodams skiriama 106 pusl. ir 939 bibliografinės nuorodos!

Selected practice recommendations for contraceptive use (2 leid., 2004) NSP metodams (o konkrečiai tik vienam iš jų – „senajam“ kalendoriniam metodui) skiria 1 puslapį iš 170!

Tačiau (2):

PSO spaudos biuro platinamuose *fact sheets* sutinkame tokį NŠP (visų metodų!) veiksmingumo rodiklį – 75 %!!! Be abejo, nepateikiant jokių bibliografinių nuorodų...

(WHO Media centre. Fact sheet N°351 Family planning, April 2011)

Tokiu būdu, semantiškai modifikavus NŠP metodus ir juos nugramzdinus loginiu ar vertybiniu atžvilgiu margoje kontracepcijos terminologijoje priešpastatant "efektyviai šiuolaikinei kontracepcijai", būtineje vartosenoje palaipsniui įsigali arba „natūralios kontracepcijos“ pavadinimas, arba ...

"Natūralus šeimos planavimas tai Romos Katalikų Bažnyčios aprobuoti šeimos planavimo metodai." (wikipedia.com, žiūrėta 01-06-2011)

Praktinis terminologinio chaoso pritaikymas?

INTERIGHTS pateiktas kolektyvinis skundas prieš Kroatiją Europos Socialinių Teisių Komitetui, kuriame buvo teigiama, kad Kroatijos valstybinių institucijų toleruojama neformali natūralaus šeimos planavimo ir susilaikymo udymo programa TeenSTAR gręsia paauglių seksualinei sveikatai, tokiu būdu pažeidžiant Kroatijos tarptautinius įsipareigojimus pagal 1961 m. Europos socialinę chartiją.

Standartiniai tuo tikslu išsakomi argumentai:

- a) tokių programų uždaviniai yra moksliskai atgyvenę ar klaidinantys, trukdantys asmenims susipažinti su efektyvios šiuolaikinės kontracepcijos teikiamaiais privalumais, ir tokiu būdu ribojantys asmenų teisę į informaciją ar pasirinkti jiems tinkamą gyvenimo būdą.
- b) kaltinimas krikščioniškos ideologijos indoktrinacija, nes jos propaguoja konservatyvų požiūrį į nesantuokinius santykius ir šeimą, tokiu būdu pažeidžiant minties, sąžinės ir religijos laisvę.

Europos socialinių reikalų komitetas nemanė, kad jo kompetencijoje svarstyti ugdymo programų turinį, nes atsakingos nacionalinės institucijos turi plačią diskreciją nuspręsti kiek tos programos yra tinkamos ir remtinos, atsižvelgiant į kultūrinį kontekstą.

Tokiu būdu, kol kas nėra pagrindo teigti, kad natūralaus šeimos planavimo ir susilaikymo ugdymo programos gali kokiu nors būdu pažeisti žmogaus teises.

Vietoje išvadų:

1. Ar dar galima kalbėti apie NŠP kaip apie savarankiško pobūdžio šeimos planavimo priemonę, kuri būtų traktuojama politiniame (tiek tarptautiniame, tiek nacionaliniame) lygmenyje atskirai nuo kontracepcijos?
2. Ar institucijos, atitinkamoje savo veikloje suplakdamos NŠP ir kontracepciją, sumenkindamos vienu metodų privalumus ir kitų metodų neigiamus aspektus, neriboja mūsų žmonių teisę žinoti ir šios informacijos pagrindu priimti sąmoningus sprendimus šeimos planavimo klausimais?

1 klausimu:

1988 m. PSO apibrėžimas išlieka universalus ir oficialus, nes:

- a) Minėti pokyčiai, susiję su NŠP terminologija, įvyko tik PSO Europos regioniniame biure. Sąvokos ir rodikliai, naudojami šiame regione, teisiškai nesaisto organizacijos veiklos kituose regionuose ar universaliame lygmenyje;
- b) Sąvokos ir rodikliai, naudojami PSO Europos regioniniame biure, yra darbinio pobūdžio. Darbiniai apibrėžimai (angl. *working definitions*), nėra oficialūs apibrėžimai, nes jie naudojami pasirinkta proga (dažniausiai darbo grupėse) ir nebūtinai sutampa su oficialiu apibrėžimu, o jų turinys gali kisti.

Tokiu būdu, sveikatos politikos formuotojai turi:

aiškiai deklaruoti visuomenei, kad PSO Europos biuro teikiamos rekomendacijos:

- a) nėra oficialaus pobūdžio (tai pripažįsta ir PSO);
- b) formuluojamos ekspertų darbo grupėse, kurių sudarymo principai nesusaistyti su demokratinio atstovavimo principais;
- c) nebūtinai atspindi mokslinį ar Europos šalių narių politinį konsensą,

ir, atsižvelgus į tai, pateikiant nešališką informaciją ir konsultuojantis su visuomene, savarankiškai formuoti nacionalinę šeimos sveikatos ir šeimos planavimo politiką.

2 klausimu

Viešojo administravimo institucijos savo veikloje menkindamos ar nutylėdamos NSP metodų privalumus ir kontracepcijos neigiamus aspektus, o pastarąją net įvardindamos "efektyvia šiuolaikine kontracepcija", vienareikšmiškai riboja mūsų žmonių teisę žinoti, nes:

- a) šeimos planavimo klausimuose ignoruoja konstitucinę Valstybės pareigą – rūpintis savo piliečių sveikata
- b) netiesiogiai remia kontraceptikų, ypačingai hormoninių, kurių poveikis sveikatai kelia teisėtą rūpestį piliečiams, socialinę rinkodarą, taikant sisteminę rinkodaros technologijas jaunų žmonių socialinei elgsenai keisti.

Uždavinys ateičiai

Teisės žinoti įgyvendinimo šeimos planavimo klausimuose kompleksinės teisinės strategijos formulavimas ir kūrimas.

Ačiū už dėmesį!